

Ν Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΟΡΓΑΝΟΝ
ΤΟΥ
ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΙ
ΕΤΟΣ Δ'.

ΑΡΙΘ. 44 — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1908

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Κυρίαί και Κύριοι,

Ἐκαλέσαμεν ὑμᾶς ἐνταῦθα, διὰ νὰ πανηγυρίσωμεν τὴν εἰκοστὴν πέμπτην ἀμφιετηρίδα Ἑλληνος συγγραφέως, εἰς τὸν ὁποῖον δικαιότερον ἢ εἰς πάντα ἄλλον δύναται νὰ ἀποδοθῇ ὁ τίτλος συγγραφέως Ἑλληνος, διότι ἔξεικόνισε καὶ ἀπέδωκεν ἐναργῶς μίαν ἀπὸ τὰς πολυμερεῖς ἀπόψεις, τὰς ὁποίας παροσιάζει ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, ὅπως κάθε λαὸς, καὶ μετουσίωσεν εἰς τὸ ἔργον του ἓνα σπινθῆρα ἀπὸ τὴν ψυχὴν του. Ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ εἶνε παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ κέντρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπορρέει, καὶ ἡ ἐστία ἀπὸ τὴν ὁποῖαν θερμαίνεται, ὅ,τι πρόκειται νὰ ὑπάρξῃ, νὰ ζῆσιν ζωὴν αὐτοτελῆ καὶ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν ψυχρότητα τῆς λήθης. Ὁ ἄξιος τοῦ ὀνόματος συγγραφεὺς, ποιητὴς ἢ πεζογράφος, εἶνε ὁ Προμηθεὺς ὁ ἐρχόμενος εἰς τὴν φλόγα τῆς ἐστίας αὐτῆς ν' ἀνάψῃ τὴν λαμπάδα του, μικρὰν ἢ μεγάλην. Ὅ,τι δὲν προέρχεται ἐκεῖθεν, ὅ,τι δὲν ἔλαβε τὴν πρώτην ὑπαρξιν εἰς τὸ ἄφθαρτον αὐτὸ κέντρον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐνεργείας,

ὅ,τι δὲν ἀπέρρευσε ἀπὸ τὸ αἶσθημα ἢ τὴν συνείδησιν τοῦ αὐτοφώτου αὐτοῦ πυρῆνος εἶνε τυχαῖον, τεχνητὸν καὶ πρόσκαιρον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλολογία—ἡ ἀληθὴς ἔθνικὴ φιλολογία (δύο λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω χωριστὰ)—εἶνε ἄνθος τὸ ὁποῖον φύεται καὶ θάλλει μόνον, ἀφ' οὗ τὸ ἔθνος ἀποδοθὲν εἰς ἑαυτὸ λάβῃ πλήρη συνείδησιν τῶν εὐγενεστέρων ἐνεργειῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ συγγραφεῖς οἱ μέλλοντες νὰ διαρκέσωσι περισσότερο ἀπὸ τὴν γενεάν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνήκουν, καὶ ν' ἀποτελέσωσι οἰονεὶ μέρος τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἔθνους των, ἔρχονται ὡς οἱ καρποὶ, τοὺς ὁποίους παρασκευάζουν οἱ γενναῖοι χυμοὶ τῶν δένδρων, τοῦ ἀναπτυνθέντος φαιδρωῶς εἰς τὸν ἀέρα καὶ εἰς τὸ φῶς, τοῦ ἀνδρωθέντος, τοῦ δεῖξαντος ποία ζωὴ σφύζει ἐντὸς αὐτοῦ.

* *

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε μεταξὺ τῶν πρώτων συγγραφέων τῆς ἀναγεννη-

θείσης Ἑλλάδος, ὅστις ἤκουσε τὴν μεγάλην φωνὴν τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ: «Εἶνε καιρὸς πλέον ἢ φιλολογία νὰ παύσῃ νὰ εἶνε τέχνη τῶν αἰθουσῶν διὰ νὰ γίνῃ τέχνη τοῦ λαοῦ». Ὑπῆρχεν ἐποχὴ καὶ οὐχὶ πολὺ μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἀπέναντι τῆς φιλολογίας. Ὑπῆρχον πατρίοιοι καὶ πληβείοι καὶ διὰ τὰ γράμματα. Ἡ φιλολογικὴ πολιτογραφίαις ἀπενέμετο προνομιακῶς καὶ ἡ ἀναπαράστασις τῆς ζωῆς, τῶν αἰσθημάτων, τῶν παιδῶν, τῶν ὀδυνῶν, τῶν χαρῶν τῆς ἑσταμάτα ἐμπρὸς εἰς τὴν καλύβην ἢ τὸ χαμόσπητον. Αἱ ψυχαὶ οὕτως ἦσαν διηρημέναι εἰς τάξεις καὶ ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐτόλμα νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἥρωας τοῦ ἔργου του μεταξὺ τῶν ἀπλῶν καὶ ἀωνύμων ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἕκαστος διαγκωνίζει κάθε στιγμὴν εἰς τὸν δρόμον. Δὲν εἶνε σήμερον ἢ στιγμὴ ν' ἀναφέρω τοὺς ἐργάτας τῆς μεγάλης φιλολογικῆς ἐπαναστάσεως, ἢ ὁποία ἀπέδωκε δικαιώματα ἰσοπολιτείας εἰς ὅ,τι ζῆ, πάλλεται, αἰσθάνεται. Ὁ συγγραφεὺς, τὸν ὁποῖον χαιρετίζομεν σήμερον μὲ τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐκτίμησίν μας, εἶνε εἰς ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐξέτειναν τὴν μεταπολίτευσιν μέχρις ἡμῶν. Εἶνε εἰς ἀπὸ τοὺς λύσαντας τὰ δεσμὰ τῶν δουλοπαροίκων τῆς δημοκρατικῆς φιλολογίας καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰσήγαγε τὸν ἀφελῆ ἀγρότην, τὸν ἀπλοῦκὸν ἀλιέα, τὴν εὐπιστον καὶ εὐλαβῆ γοῦραν, τὸ ἀθῶον παιδίον εἰς τὴν ζωὴν τῆς φαντασίας καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τῆς εἰσόδου εἰς τὸν κόσμον τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος.

Δὲν εἶνε αὕτη ἡ μικροτέρα δόξα τοῦ συγγραφεὺς αὐτοῦ μὲ τὸ ἀνεπίδεικτον ἦθος καὶ τὴν ἀφελῆ ψυχὴν. Ἄν μεγάλοι ἡγεμόνες ἠῤῥυναν καὶ ἀνεπέτασαν τὴν ζωὴν τοῦ ἰδίου ἔθνους πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δύναμιν, ἐλευθεροῦντες καὶ χειραφετοῦντες ἑκατομμύρια δούλων, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὅμοιον τὸ ἔργον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δι' ἀναλόγον κινήματος εἰρύνουν τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους τῶν καλοῦν εἰς τὸ φῶς τῆς ποιητικῆς ὑποστάσεως—τῆς μόνης ἀθανάτου—τοὺς κάμνοντας, τοὺς μοχθοῦντας, τοὺς ἀποκλήρους, τοὺς λησιμονημένους—τὸν μέγαν ἀριθμὸν εἰς μίαν λέξιν: Τὸ γλυκὺ φῶς τῆς ἀγάπης, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀκτινοβολεῖ τὸ

ἔργον τῶν δημιουργῶν αὐτῶν καὶ φέροντες πρὸς τοὺς πολλοὺς τὴν πιστὴν ἀπεικόνισιν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν αἰσθημάτων, τῶν διαρκεστέρων θλίψεων καὶ τῶν βραχυτέρων ἀνατάσεών των πρὸς τὸ γλαυκὸν τῆς εὐτυχίας, φέρον πρὸς αὐτοὺς τὴν αὔραν παρηγορίας, ἢ ὁποία κρατῦναι καὶ ἐνισχύει εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, διότι ἐξυψώνει μέχρι τῆς ἐλπίδος καὶ ἐξαιρεῖ μέχρι τοῦ ἰδανικοῦ.

* *

Ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ Παπαδιαμάντη οὕτω καὶ οὕτω τὸν χαρακτηρίζομεν, μοιραίως ἢ σκέψις μας φέρεται πρὸς τὸν μέγαν πραγματιστὴν τῆς ρωσικῆς φιλολογίας, τὸν βαθὴν ζωγράφον τῆς ρωσικῆς λαϊκῆς ζωῆς, τὸν Μάξιμ Γκόρκυ. Ἀδύνατον εἶνε νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὁμοιότητα περικῶν χαρακτηριστικῶν μεταξὺ τοῦ βορείου καὶ τοῦ μεσημβρινοῦ συγγραφεὺς. Ἡ ὑπόθεσις ἑκάστου ἔργου καὶ ἐκείνου καὶ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ προτίμησιν εἶνε ὁ μικρόκοσμος τοῦ διηγήματος, εἶνε ἀπλή. Τὰ πρόσωπα εἶνε ὀλιγάριθμα. Τὰ συνήθη καὶ ἀσήμαντα ἐπεισόδια, ἢ μεγαλοφυῆς κοινοτοπία, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ εἶπω, τοῦ καθημέραν βίου, ἀποτελοῦν τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔργου. Τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὅλην συνοψίζει ἡ μικρογραφικὴ ἐξεικόνισις τῶν χαρακτήρων, ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς λεπτομεροῦς παρατηρήσεως τῶν λόγων, τῶν κινήματων, τῶν πράξεων, τῶν προσώπων, αἱ ὁποῖαι ὀλοκληροῦμεναι δίδουν πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος. Ἐλλείπουν ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ εἴδους τούτου ἡ τεχνικὴ—ἢ ἡ τεχνικὴ δὲν διαφαίνεται διότι εἶνε αὕτη ἡ φύσις—αἱ συνειθισμένα μέθοδοι, τὰ φιλολογικὰ τεχνάσματα. Αἱ σελίδες αὐταί, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸν ρῶσον συγγραφεῖα φθάνουν μέχρις ἐντάσεως ὀραματισμοῦ καὶ ἐκτυφλωτικοῦ πραγματισμοῦ, ἐνῶ εἰς τὸν Ἑλληνα περιβάλλονται ἀπὸ τὸ βανκάλημα μιᾶς ἰλαρᾶς ποιήσεως καὶ ἐνός φυσικοῦ μέθους, εἶνε ἀπλαῖ, ἀγναὶ καὶ ἀφελεῖς ὅσον αἱ ὑπάρξεις αἱ κινούμεναι ἐντὸς αὐτῶν—εἶνε ἀπλαῖ, ἀγναὶ καὶ ἀφελεῖς ὅπως οἱ συγγραφεῖς εἰς τὰς διανγείας ψυχᾶς τῶν ὁποίων ἔρχονται νὰ κατοπτρισθοῦν αἱ ὑπάρξεις αὐταί—εἶνε ἀπλαῖ, ἀγναὶ καὶ ἀφελεῖς ὅσον καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἡ λιτὴ, ἢ ἀνεπίδεικτος, ἢ σχεδὸν φυσικὴ αὕτη

τέχνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φράσις ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας ὅπως ὁ διαφανὴς χιτῶν, ὁ διαγράφων τὸ πλαστικὸν κάλλος τοῦ ἀγάλματος, φέρει ἡμᾶς πλησιέστερα πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες. Κουρασθέντες ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν, τὴν διαστροφὴν, τὴν ἀσυμμετρίαν, ἀναζητοῦμεν μὲ δῖψαν κατακόπου ὀδοιπόρου τὸ κρυστάλλινον νᾶμα τῆς αἰωνίας Ἑλληνικῆς πηγῆς. Καὶ ἀφίνοντες τὸν βωμὸν τῶν Ἑριννύων, εἰς τὸν ὁποῖον ἐθυσιάσαμεν μέχρι κόρου, σπεύδομεν καὶ πάλιν πρὸς τοὺς ἀνθοστεφεῖς βωμοὺς τῶν Χαρίτων διὰ νὰ καταθέσωμεν εἰς τοὺς πόδας των τοὺς καρποὺς ἐλευθέρας, ἀρμονικῆς καὶ ἀπροσποίτου σκέψεως.

* *

Ἦκουσα ἐνίστε ὑποτιμωμένην καὶ ἀδικουμένην τὴν φιλολογικὴν αὕτην μορφήν τὴν ὁποίαν ἐξέλεξεν ὁ Παπαδιαμάντης—ἢ ὁποία μᾶλλον ἐξέλεξε τὸν Παπαδιαμάντην. Ὁ συγγραφεὺς ζῆ φιλολογικῶς τὴν ἐνστικτικὴν καὶ πρωτογενῆ ζωὴν τῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι γεμίζουν τὰς σελίδας τοῦ ἔργου του καὶ θροοῦν μέσα εἰς τὸ βαθὺ καὶ παρθένον δάσος τῶν συλλήψεών του. Ὅλα εἰς αὐτὸν ἄλλως εἶνε αὐτόματα, φυσικὰ καὶ ἄκοπα ὅπως τὸ ἀνῆλυσμα πηγῆς ἐλευθέρας ἢ τὸ θάλας θάμνου τοῦ ἀγροῦ. Αὕτη ἡ συνειδησις τῆς ἰδιοφυΐας του δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν συνειδησιν τοῦ δένδρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου χνοαίνει τὸ βελούδον ὠραίου καρποῦ. Λησιμονοῦν οἱ ὑποτιμῶντες τὴν φιλολογικὴν αὕτην μορφήν καὶ παραγωγὴν, ὅτι πὸ διήγημα μακρὸν ἢ σύντομον, περιλαμβάνει ὁμοῦ τὸ ἔπος καὶ τὸ δράμα, εἰσέρχεται δ' ἀκόμη καὶ εἰς τὸ βασίλειον τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἐνῶ ἀφίνει εἰς τὸν δημιουργὸν ὅλας τὰς ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας τοῦ ἀποκλείουν ἄλλα ἀκριβέστερον καθορισμένα φιλολογικὰ εἶδη. Ἄρκει ἢ ἀληθῆς ἰδιοφυΐα νὰ ἐμπνέη τὸν συγγραφεῖα. Ἄρκει νὰ μὴ ἐλλείπουν ἀπὸ τὸν διηγηματογράφον αἱ κύριαί βάσεις πάσης ἰδιοφυΐας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν κλασικὸν ὀρισμὸν εἶνε ἡ δημιουργικὴ δύναμις, ἢ παρατήρησις καὶ ἡ πρωτοτυπία—τρεις ἀρεταί, τὰς ὁποίας κανεὶς δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ εἰς τὴν πρώτην τυχοῦσαν σελίδα τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐν διήγημα εἶνε ἔργον τέχνης, ὅμοιον πρὸς

τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ρωπογραφήματα τῆς Ὀλλανδικῆς Σχολῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἀρμονία καὶ ἡ χάρις δὲν σκιάζεται οὔτε ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴν ἐνός μεγάλου πίνακος ὑψηλῆς συλλήψεως, διότι ἡ ἀναλαμπὴ τῆς ἀληθείας τὰ φωτίζει καὶ ἡ ἀλήθεια εἶνε τὸ ἀφθορον ζῶπυρον τῆς τέχνης.

Ὁ ρωπογράφος αὐτὸς τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χρώματος, ὅταν θὰ ἔλθῃ ἢ στιγμὴ τῆς κατατάξεως τῶν συγγραφέων, ὅχι κατὰ τὴν ἐμπορικὴν καὶ πρόσκαιρον ἐπιτυχίαν των, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν καὶ πρωτοτυπίαν ἑκάστου, θὰ καταλάβῃ θέσιν ἐξέχουσαν. Διὰ νὰ παρακολουθῶ τὸν χαρακτηρισμὸν εὐφυοῦς τοῦ ἔργου του κριτικοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης εἶνε διηγηματογράφος μὲ ἀρετὰς σπανίας. Τὸν διακρίνει φυσικότης καὶ ἀφέλεια, τὴν ὁποίαν ἐξαιρεῖ ἀπτικίζουσα χάρις, ἀπαλῆ μελαγχολία, τῆς ὁποίας τὰ ἐλαφρὰ σύννεφα φωτίζει ὁ ἥλιος φιλομειδοῦς εἰρωνείας, δὲν παρατηρητικὸν, τὸ ὁποῖον πεπλώνει κάποτε ἀβρὸς, κάποτε βαθὺς ὁ συμβολισμὸς ποιήσεως ὑπερτέρας, περιγραφαὶ σύντομοι, τὰς ὁποίας κάποιον ἐλαφρὸν θέλητρον κάμνει ἐκλυσιτωτέρας—λιτὴ καὶ σεμνὴ συγκίνησις, λέξεις ἐξεικονίζουσαι ζωηρῶς τὰ πρόσωπα, τέλος τὸ αἰσθημα μιᾶς ἐσωτέρας ψυχικῆς ζωῆς, ἐξικνουμένης ἐνίστε μέχρι μυστικισμοῦ. Πρέπει νὰ λεχθῆ ἀκόμη, ὅτι αἱ μεγάλαὶ δυνάμεις καὶ αἱ μεγάλαὶ εἰκόνες τῆς φύσεως εὐρίσκουν πιστὴν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἰδιοφυΐαν τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὁ λαὸς, ἢ θάλασσα, τὸ βουνὸν, τὸ δάσος—ἢ φύσις εἰς μίαν λέξιν—ἐμψυχώνονται εἰς τὸ ἔργον του κατὰ τρόπον ἀπλοῦν καὶ μεγαλοπρεπῆ, ἐξαιρονται δὲ συνήθως μέχρι συμβόλων, τῶν ὁποίων τὴν αἰωνιότητα μᾶς φανερῶνει τὸ πνευματικὸν ρῆγος τοῦ μᾶς ἐμπνέουν.

* *

Ὁ ἄνθρωπος δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸ ἔργον του. Καὶ ὁ χαρακτήρ του εἶνε ἡ ἰδιοφυΐα του. Εὐτυχῆς διὰ τὴν συνέπειαν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν ἠθικὸν νόμον τοῦ βίου του! Διέρχεται διὰ τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλοι φέρουν τὸν πυρετὸν τῶν φιλοδοξῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν, τὴν ἐντασιν τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν

συμφερόντων, την προσπάθειαν τῆς ἀναδείξεως καὶ τῆς ἐπιδείξεως, χωρὶς φιλοδοξίας, χωρὶς ἀνάγκας, χωρὶς συμφέροντα, καὶ χωρὶς ἄλλην προσπάθειαν, πλὴν τῆς καλλιτεχνικῆς. Γαλήνη, ἡρεμία ἀπολύτου τὸν περιβάλλει. Ἡ κοινοφημία τοῦ εἶνε ἀδιάφορος. Καὶ τὴν πραγματικὴν καὶ φυσικὴν μετριοφροσύνην τὸν δὲν ταράσσει οὔτε ὁ ἔπαινος, οὔτε ἡ ἀδικία, οὔτε ἡ ἄγνοια. Ἐὰν ὑπῆρξε βαθὺς μελετητῆς τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας—διότι ὁ ἀπλοῦς καὶ ἀνεπίδεικτος καὶ ὁ πρωτογενὴς αὐτὸς εἶνε καὶ ὀλίγον σοφός—καὶ ἔγραψεν ἄλλοτε ἔργον εἰς τὸ ὅποιον, Πλήθων ἢ Γεμιστὸς ἐμφανίζεται ὡς δρῶν πρόσωπον, ἀναλῶν μετὰ περιπαθοῦς εὐγλωττίας τὰς θεωρίας τοῦ ἐκστατικοῦ ἰδανισμοῦ, ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς του εἶνε ὁ στωϊκισμός. Ἀποδέχεται τὰς φάσεις καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἀτάραχος καὶ ἀσυγκίνητος. Δὲν ὀργίζεται οὔτε ἐναντίον τῆς ζωῆς, οὔτε ἐναντίον τοῦ κόσμου, πλανᾶται εἰς τὴν μυστικὴν ἐκστασιν τῶν ὀνειρώδων, ποῦ καλλύνουν κάθε πραγματικότητα καὶ ζῆ τὴν ἀπλῆν, ἀλλὰ σταθερὰν εὐτυχίαν τῶν ὀλιγαρχῶν.

Διὰ τῆς ὕλικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῆς αὐταρκείας, ὁ Παπαδιαμάντης ἔφθασεν εἰς τὴν ἀπειρον ἐκείνην ἀπλότητα, ἡ ὁποία μᾶς συγκινεῖ καὶ μᾶς γοητεύει ὡς τὰ παιδιά. Εἰς τὴν ἀφελῆ αὐτὴν ἀναβάπτισιν ὀφείλεται καὶ ἡ βαθεῖα καὶ εἰλικρινὴς προσήλωσις πρὸς τὴν θεότητα καὶ τὴν θρησκείαν, ἡ χαρακτηρίζουσα μὲ περιπαθῆ τινα μυστικισμὸν τόσα ἔργα τοῦ Παπαδιαμάντη,—μυστικισμὸν ἀποπνέοντα ὡς εὐωδία λιβανιστοῦ καὶ ἐξαιρούμενον ἀπὸ ἐσωτέρων τινῶν πνευματικῶν ὑπόστασιν. Ἐὰν ἀγαπᾷ τόσον συχνά νὰ καταλαμβάνῃ τὸ στασίδιον τοῦ ψάλτου, ἂν εἶνε ἐμπαθὴς θαυμαστής τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἂν αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ ὀμιλοῦν πρὸς τὴν ψυχὴν του, ὅπως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, δὲν πρόκειται περὶ

ιδιοτροπίας ἢ ἐπιδείξεως. Ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀνάτασις, ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὰς ὑπεράνω καὶ πέραν ἡμῶν πνευματικὰς δυνάμεις, ἡ πίστις πρὸς τὸ ὑπεράνθρωπον ἰδεῶδες, εἶνε δι' αὐτὸν ἀνάγκη ἐγγενὴς τοῦ πνεύματός του.

Διὰ τῆς ἐξάρσεως, διὰ τῆς ἐκστάσεως αὐτῆς ζῆ τὴν ζωὴν, τὴν ὑποίαν τόσον ἀρμονικὰ ἐξύμνησεν ὁ στίχος τοῦ Σέλλεϋ, ὁμιλῶν περὶ κόσμου «ὅπου μουσικῆ, σεληνόφως καὶ ἀγάπη συγγέονται».

Ὁμιλητῆς ἄλλος, κριτῆς βαθύτερος καὶ ἀναλυτικώτερος ἐμοῦ, τοῦ ἀπλοῦ χαρακτηριστοῦ, θὰ δώσῃ πρὸ ὑμᾶς πληρεστέραν ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐνομίσασαμεν, ὅτι ὁ μικρὸς φιλόλογικὸς κόσμος μας εἶχε καθῆκον νὰ πανηγυρίσῃ, προκαλῶν πέραν αὐτοῦ τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν συμπάθειαν. Ἐπρεπεν ὁ συγγραφεὺς μὲ τὴν βαθύτητα καὶ ἀφελῶς ἑλληνικὴν ἰδιοφυίαν νὰ χαιρετισθῇ, ὅχι μόνον διὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ὁδὸς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβάδισε, καὶ τὴν ὁποίαν στοιχοῦν τὰ ἀπλᾶ, ἀλλ' εὐώδη ἄνθη τῆς λαϊκῆς ἀγραμπελης καὶ τοῦ αἰγολκλήματος ὁδηγοῦν πρὸς τὸν φωτεινὸν ναὸν τῆς γνησίας ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἄλλοι θὰ φθάσουν μέχρις αὐτοῦ φέροντες τὰ δῶρα πνεύματος πλουσίου, ἐμπνεύσεων ὑψηλῶν, συλλήψεων, τὰς ὁποίας ἐμψυχώνει τὸ τέλειον κάλλος καὶ ἡ ὑπέροχος δύναμις. Ὁ Παπαδιαμάντης φέρει εἰς αὐτὸν τὰ δῶρα ἀφελοῦς χάριτος, ἀπλότητος, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἀπηχοῦν αἱ θλίψεις καὶ αἱ χαρὰι τῶν πολλῶν, φυσικοῦ τινος καὶ ἀβιάστου θελήτρου, —κάτι ὡς εὔσμα ἀγριολούλουδα, τὰ ὁποία καλαισθητὸς χεῖρ διέθεσεν ἐντὸς ἀγγείου εὐγενοῦς μορφῆς. Τὸ ἔργον του στολίζει ἡ χάρις—ἡ χάρις, ἡ ὁποία ἐνίοτε εἶνε πλέον εὐμορφῆ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν εὐμορφίαν. Τὸ εἶπε καὶ ὁ ποιητῆς!

Δ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Ἡ θεῖα ἡ Χαδοῦλα—στὴ «Φόνισσα» τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη—σκυμμένη ἐπάνω στὴν κούνια ἐνὸς μωροῦ, συλλογίζεται. Στὴν κούνια κοιτᾶται ἄρρωστο τὸ κορίτσι ποῦ λίγες μέρες προτιήτερα ἔφερε στὸν κόσμον ἢ κόρη τῆς ἡ Δελχαρῶ.

Εἶνε νύχτ' ἀκόμα, τὸ πρῶτο λάλημα τοῦ πετεινοῦ, τὴν ὥρα ποῦ «αἱ ἀναμνήσεις», ὅπως λέει ὁ συγγραφεὺς, «ἔρχονται σὰ φαντάσματα». Καὶ ἡ θεῖα Χαδοῦλα συλλογίζεται τὴν προτητερινὴν τῆς ζωὴν. Ζωὴ γυναίκας καὶ ζωὴ σκλάβας.

Ἀπὸ μωρὸ παιδί ὑπηρετοῦσε τοὺς γονεῖς τῆς. Ὅταν παντρεύτηκε, ἔγεινε σκλάβη τοῦ ἀνδρός τῆς. Ὅταν ἀπόκτησε τέκνα, ἔγεινε δοῦλα τῶν τέκνων τῆς. Ὅταν τὰ τέκνα τῆς ἀπόκτησαν τέκνα, ἔγεινε δουλεύτρα τῶν ἐγγόνων τῆς.

* *

Μὰ δύο, τρεῖς νύχτες, ἀπάνω ἀπ' τὴν κούνια τοῦ μωροῦ ἄρρωστο κοριτσιῶ πορνάει μπροστά τῆς ὅλη ἡ θλιβερὴ λιτανεῖα τῶν γυναικῶν τῆς γενεᾶς τῆς. Ὅλες πλάσματα δυστυχισμένα καὶ ἀδύνατα, σφραγισμένα μὲ μιὰ τραγικὴ σφραγίδα ἀπ' τὴ ζωὴν.

Ἡ μοῖρα τῆς γυναίκας ὀρθώνεται μπροστά τῆς τότε, μοῖρα τραγικὴ. Καὶ σ' ἕνα παραλήρημα παράξενο μπροστά στὸ μέλλον τοῦ κοριτσιοῦ αὐτοῦ, τῆς γυναίκας τὸ μέλλον, ἡ θεῖα Χαδοῦλα πορνάει θηλειὰ τὰ σκελεθρῶμένα δάχτυλά τῆς γύρω ἀπ' τὸ λαιμὸ τοῦ βρέφους, τὸ σφίγγει, τὸ σφίγγει καὶ... τὸ λυτρώνει.

* *

Τὸ ἔργον τοῦ λυτρωμοῦ δὲν τελειώνει ἐδῶ. Ἡ γοητὴ, φευγάτη ἀπ' τὸ σπῆτι, μισότρελλη («ψήλωσε ὁ νοῦς τῆς» λέει ὁ συγγραφεὺς) γυρνάει γειτονιές, βουνά, στάνες, καλύβια, πορνάει ὅλη τὴ μαγικὴ σκηνογραφία τοῦ πράσινου

νησιοῦ, ποῦ μαζῆ μὲ τὸ Δημιουργὸ τὸ γέμισεν ὁμορφιᾶς ὁ τεχνίτης, καὶ—ἕνας ἀντίστροφος θηλυκὸς Ἡρώδης—πνίγει μέσα σὲ νερὰ καὶ μέσα σὲ σπάργανα ὅλα τὰ θηλυκὰ πλάσματα ποῦ βρίσκει μπροστά τῆς.

Στὸ ξεχωριστὸ παραλήρημα τῆς ἡ θεῖα Χαδοῦλα ἐνσαρκώνει ἔτσι ὅλη τὴν λαχάρα, ὅλη τὴν ταραχὴ, ποῦ, ἴσως ἀπὸ μία σκοτεινὴ προαισθησις, δίνει ἀκόμα στὲς μικρὰς κοινωνίας, χαιρετῶντας τὸ φῶς ἡ γυναίκα, βασίλισσα καὶ σκλάβη τῆς ζωῆς.

* *

Καὶ, δὲν ξέρω πῶς, ὁ νοῦς μου ἔρχεται τὴν στιγμὴν αὐτὴ στὸν πλάστη τοῦ μύθου, ποῦ σήμερα πανηγυρίζομε τοὺς ἀργυρούς του γάμους, γάμους ἀργυρούς μὲ τὴν παραγνώρισιν, τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀδικίαν τοῦ κόσμου.

Γέρο καὶ ἄρρωστο, τὸν φαντάζομαι σκυμένον ἐπάνω σὲ μιὰ κούνια μ' ἕνα βρέφος, ποῦ στὸ μέτωπό του λάμπει τὸ ἄστρο τῆς Τέχνης. Συλλογίζεται καὶ αὐτὸς τὴν προτητερινὴν τῆς ζωῆς, μιὰ ζωὴν δυστυχίας καὶ πόνου, βλέπει μπροστά του ὅλη τὴ θλιβερὴ λιτανεῖα τῆς γενεᾶς του, τῆς γενεᾶς τῶν ποιητῶν, καὶ σ' ἕνα παράξενο παραλήρημα, σκύβει ἀπάνω στὴν κούνια, δένει κρούα θηλειὰ γύρω ἀπ' τὸ λαιμὸ τοῦ παιδιοῦ, τὰ δάχτυλα, ποῦ κράτησαν τὴ μάγισσα πέννα, τὸ σφίγγει, τὸ σφίγγει καὶ... τὸ λυτρώνει.

* *

Καὶ ἕστερα—πρὸς ξέρει—τριγυρνάει, λυτρωτῆς παράξενος, τὶς πολιτεῖες καὶ πνίγει ὅλα τὰ βρέφη ποῦ ἔρχονται στὸν κόσμον, μ' ἕνα ἄστρο στὸ μέτωπο. Γιατὶ καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ποιητῆ εἶνε ἀκόμα στὸν τόπον αὐτὸν, ἡ τραγικὴ μοῖρα τῆς γυναίκας. Ἐὰν ἔχη κατὰ θηλυκὸ ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, κατὰ θηλυκὸ ἔχει καὶ ἡ μοῖρά του.

* *

Πώς ὄχι! Θυμᾶμαι τὰ θλιβερά λόγια, πού ὁ πατέρας ἑνὸς ποιητῆ ἔβγαλε ἀπὸ πικρόχολα γείλια.

—Ἔχω τρία κορίτσια νάναστίσω. Καὶ εἶνε κάτι τι.

Κάποιος τοῦ παρετήρησε πὼς ἔχει δύο κορίτσια μονάχα καὶ πὼς ξεχνάει τὸ ἀγόρι του. Τὸ ἀγόρι του ἦτανε ποιητής.

—Ἄ! ναι, εἶπε θλιβερά ὁ πατέρας. Ὁ ποιητής! Ἐνα θηλυκὸ εἶνε κι' αὐτός. Τὸ ἴδιο κάνει.

*
**

Τῆ στιγμῇ αὐτῇ πού πανηγυρίζομε τοὺς ἀργυροὺς γάμους τοῦ μεγάλου διηγηματογράφου μετὰ τὴν τέχνην του, ὁ Παπαδιαμάντης δὲ βρίσκεται μετὰξὺ μας. Ἄδικα θὰ ζητήσετε μέσα σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα τὴν ἀσκητικὴ φυσιογνωμία τοῦ τεχνίτη, μετὰ τὸ σκυμμένο κεφάλι, τὰ γλυκὰ χαμηλωμένα μάτια, τὰ χέρια τὰ σταυρωμένα στὸ στήθος. Ὁ ζωγράφος τῶν εἰρηλικῶν γυαλῶν, ὁ πλάστης τῶν ἀγαθῶν καὶ δυστυχισμένων ἀνθρώπων, ὁ ποιητὴς τῶν γλοερῶν ἐρημοκλισιῶν, ζῆ μακρὰ ἀπ' τὴν πολυθόρουβη ζωῇ, πού μᾶς τριγυρίζει. Ἴσως θὰ τὸν βρῆτε τώρα σ' ἕνα ἀπόμερο καφεενάκι, στοὺς πρόποδες τοῦ Λυκαβητοῦ ἢ σ' ἕνα ταπεινὸ μαγαζι, πού σναγάζουν οἱ ἀγαθοὶ καὶ ἀπλοῖκοι σκλάβοι τῆς ζωῆς. Καὶ ἴσως τὸν βρῆτε ἀκόμα—βλέπετε πὼς ἔξεχασα μαζί σας τίς ἱερὲς ἡμέρες τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς—ἴσως τὸν βρῆτε στὸ ἐρημικὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου, νὰ ὑψώνη τὴν παιδικὴν του φωνὴν πρὸς τὰ σκοτεινὰ εἰκονοστάσια, ὅπου οἱ ἅγιοι «μετὰ τὰ πρόσωπα γλωμά» εἶνε γνώριμοί του καὶ φίλοι του. Καὶ—τί παράξενο—ἡ φωνὴ αὐτῆ πού ὑψώνεται μαζί μετὰ τὸ θυμίαμα πρὸς τοὺς σκοτεινοὺς βυζαντινοὺς θόλους, εἶνε ἡ ἴδια φωνὴ πού ἔψαλε ὑπέροχα τοὺς γλυκύτερους ἔρωτες στὰ Σκιαθίτικα Ἀκρογιαλῖα, ἡ φωνὴ πού μᾶς διηγῆθηκε τὸν «Ἐρωτὰ στὰ Χιόνια», τ' «Ὀνειρο στὸ Κῦμα» καὶ τ' «Ὀλόγυρα στὴ Λίμνη». Εἶνε ἡ φωνὴ τοῦ Παπαδιαμάντη.

Μακρὰ ἀπ' τὸν κόσμον ὁ μάγος τῆς «Φόνισσας» ζῆ μετὰ τὸν κόσμον τὸν δικό του. Εἶνε ὁ κόσμος, πού πλάττει, κάθε τεχνίτης, μικρὸς

δημιουργὸς κι' αὐτός, ἀπ' τὴν ἀφθαρτὴ οὐσία τῆς ψυχῆς του. Πλάστης αὐτὸς ζῆ καὶ συναναστρέφεται μετὰ τὰ πλάσματά του, ὅπως ὁ μεγάλος Θεός. Μέσα καὶ γύρω μας μήπως δὲν ζῆ τάχα ὁ Δημιουργός; Καὶ ὁ κόσμος τοῦ Παπαδιαμάντη, εἶναι ἕνας κόσμος ἐκτεταμένος καὶ συμπαθητικὸς, «ὡμορφος κόσμος, ἠθικὸς, ἀγγελικὰ πλασμένος.» Ἐν ἀντίκρουσμα γρήγορο τοῦ τόσο ἀπλοῦ, ἀλλὰ καὶ τόσο πολύτροπον ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη, δὲ φτάνει βέβαια νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα ἑνὸς κόσμου, πού μέσα του κινεῖται τόσο ξεχωριστὰ πλάσματα σ' ἕνα τόσο ξεχωριστὸ «περιβάλλον». Σ' ἕνα πέραςμα βιαστικὸ ἀπ' τὴ φανταστικὴν αὐτὴ πολιτεία δὲ φτάνει νὰ ἰδῆ κανένας παρὰ ὅ,τι βλέπει ὁ ναύτης, σχίζοντας τὸ κῦμα μ' ἕνα οὖριο πνεῦμα, ἀπὸ ἕνα μαγευτικὸ νησί, πού στὴν ἀκρογιαλιά του κινεῖται ὡμορφες καὶ συμπαθητικὲς σκιές. Μαντεύει ὅμως μὴν ὠραία ζωῇ. Καὶ τῆ ζωῇ αὐτῇ θέλω νὰ σᾶς ἀφίσω νὰ τὴ μαντεύσετε. Μόνο νὰ τὴ μαντεύσετε...

*
**

Νά το! Προστά σας εἶνε τὸ πράσινο νησάκι. Ἡ φύσις ἐκεῖ ἀπάνω εἶνε ἡ φύσις πού ζῆ μὴν ὠραία καὶ ἀρμονικὴ ζωῇ μετὰ τοὺς ἀνθρώπους. Μία εἰρηλικὴ καὶ ἀγαθὴ ψυχὴ ἀνασταίνει τὸν ἄψυχο κόσμον. Ὅλα ζοῦν ἐκεῖ ἀπάνω τὴ δική τους ζωῇ σφιχτὰ δεμένη μετὰ τὴ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔχουν ψυχὲς συμπαθητικὲς τάκρογιαλῖα, οἱ ἀμμουδιές, τὰ κύματα. Ψυχὴ ὁ μαργαριταρένιος βυθὸς τῶν γυαλῶν, μετὰ τὰ ροδόλευκα κοχύλια. Ψυχὲς τὰ δέντρα, τὰ λουλούδια, οἱ θάμνοι, ἡ γλόη. Τὸ φῶς τοῦ δειλινοῦ πού φιλεῖ τὸ ἥσυχον κῦμα εἶνε πνεῦμα. Πνεῦμα τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς ἀναπαύεται στὰ γκρεμισμένα ἐρημοκλήσια. Καὶ οἱ αἶρες τοῦ πελάγου πού σαλεύουν τίς λευκὲς βαρκοῦλες στὸ ἥσυχον ἀραξοβόλι σὰ παλῆς φιλενάδες. Καὶ τὸ ἥσυχον ἀεράκι, πού στέλνουν τὸ ἀπόβραδο οἱ στεριῆς γιὰ νὰ χαϊδέψῃ ἐρωτικὰ τίς λυγαριές σὰ ψυχὴ παλαιᾶς ἀγάπης. «Ζῆ καὶ τοῦ νεροῦ ἢ στάλα....» Ἀπ' τὴ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου δανεῖζεται τὴ ζωῇ τῆς ἡ φύσις. Καὶ κάθε ψυχὴ δημιουργεῖ τριγύρω τῆς τὴ φύσι τὴ δική της. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴ τὴν αἰσθα-

νεται βαθειὰ κανένας μέσα στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη.

Μία βαθειὰ ἀνταπόκριση δένει σφιχτὰ ἀνθρώπους καὶ πράγματα στὸ ἔργο αὐτό. Ἡ ζωγραφιὰ τῆς φύσεως δὲν ἔχει τίποτε ψυχρὰ διακοσμητικὸ. Κυττάζετε τί κάνουν οἱ περισσότεροι μέτροι τεχνίτες. Ἡ φυσικὴ ζωγραφιὰ εἶνε γι' αὐτοὺς μὴ διακοσμητικὴ πολυτέλεια, συνθηματικὴ καὶ περιττὴ. Ἡ περιγραφὴ ζητώντας ἕνα πλοῦτο μεγαλύτερο στὶς ἡμέρες μας, ἔφθασε μονάχα σὲ μὴν ἄσχημη συμφόρηση. Πάρτε τώρα τὸ πρῶτο ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, πού θὰ σᾶς τύχῃ μπροστά σας. Δὲν εἶνε μὴ εἰκόνα πού νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται σὲ μὴ ψυχικὴ κατάσταση. Μία κλασικὴ λιτότητα βασιλεύει ἐκεῖ μέσα. Ὅ,τι ζωγραφίζει ὅμως ζῆ, ζῆ μέσα στὴ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων του καὶ στὴ δική μας ψυχὴ. Στὴ «Φόνισσα», στὸ ἐξαιρετικώτερον ἀπ' τὰ μεγάλα ἔργα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, οἱ φυσικὲς ζωγραφιές τῶν βουνῶν, τῶν λόγγων, τῶν γκρεμῶν καὶ τοῦ ἥσυχου γυαλοῦ, πού μέσα του πνίγεται «ἀνάμεσα ἀνθρωπίνης καὶ θείας δικαιοσύνης» ἢ «Φραγκογιαννοῦ», ὅλοι οἱ τόποι πού τὴν εἶδαν νὰ περάσῃ, μετὰ τὴν τραγικὴ τῆς παραφροσύνης, κνηνημένῃ ἀπ' τίς Ἐρινύες τοῦ θολωμένου λογικοῦ τῆς καὶ τὴν ἔχθρα τοῦ Νόμου, πέρνουν κι' αὐτοὶ μὴ τραγικὴ ζωῇ. Καὶ πάλι στ' «Ὀλόγυρα στὴ Λίμνη», στὸν «Ἐρωτὰ στὰ Χιόνια», τὸ μικρὸ αὐτὸ ἀριστούργημα, στ' «Ὀνειρο στὸ Κῦμα», στὴ «Νοσταλγὸ», σ' ὅλα τὰ διηγήματα πού πλέκονται τὰ τρυφερότερα ἐρωτικὰ εἰδύλλια ὅλη ἡ φύσις εἶνε φῶς, γέλιο, χαρὰ, λαγνεία. Ἀκόμα μέσα στὰ ἐσωτερικὰ τῶν ἥσυχων σπιτιῶν τοῦ νησιοῦ, ὅπου παίζονται οἱ μικρὲς τραγωδίαι τῆς ζωῆς, μέσα στὰ ἐρημοκλήσια, ὅπου περνοῦν οἱ εὐλαβητικὲς ἱεροτελεστίες, λειτουργίες, βαπτίσεις, σαραντίσματα, ὅλα τὰ ἄψυχα ἐπιπλα, ρούχα, κασέλες πού κρῦβουνε λησιμονημένους προῖκες, στασίδια, ἄμφια, δισκοπότηρα ζοῦν ὅλα μὴ ζωῇ συμπαθητικὴ καὶ ταιριασμένη μετὰ τὴ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ ἄψυχα ἔχουν ἐκεῖ μέσα μὴ βιογραφία, πού δένεται σφιχτὰ μετὰ τὴ βιογραφία τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ εἶνε πού ἔλεγα ἡ βαθειὰ ἀνταπόκριση τῆς φύσεως μετὰ τὴ ζωῇ, πού χαρακτηρίζει ὅλα τὰ

μεγάλα ἔργα τῆς τέχνης καὶ πού τὸ θέλητρό της τὸ αἰσθάνεται ἀκόμα κι' ἐκεῖνος πού δὲν τὸ καταλαβαίνει.

*
**

Ἄλλὰ οἱ ἀνθρώποι τοῦ Παπαδιαμάντη. Νὰ ἕνας κόσμος ξεχωριστός. Δὲν γνωρίζω ἀκόμα νεοελληνικὸ ἔργο πού νὰ κινεῖται μέσα του ἀληθινότεροι καὶ ζωντανότεροι ἀνθρώποι. Ἡ πινακοθήκη του εἶνε ἀπέραντη. Ἀπὸ τοὺς ἥρωές του, ὡς τὰ τελευταῖα πρόσωπα, πού κινεῖται μέσα στὸ ἔργο του, δὲν ὑπάρχει ἕνας ἀνθρώπος πού νὰ μοιάζῃ μετὰ τὸν ἄλλον. Ἐκεῖνος ὅμως πού εἶνε γοιτευτικὸ στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, εἶνε ἡ πινακοθήκη τῶν γυναικῶν του. Μέσα στὸ στενὸ «περιβάλλον» ἑνὸς νησιοῦ, ὅπου παίζονται ὅλα αὐτὰ τὰ μικρὰ δράματα τῆς ζωῆς, ἡ γυναικεῖα ψυχὴ βρῆκε τὸν πλουσιώτερον ζωγράφον της. Δὲ θὰ μ' ἔφθαναν ὄρες ὀλόκληρες ἂν εἶχα νὰ σᾶς παρουσιάσω μονάχα ὅλες τίς γυναῖκες μετὰ τὰ παράξενα ὀνόματα τῆς πατρίδας του, πού θυμίζουν τόσο τὰρχαῖα ἑλληνικὰ ὀνόματα καὶ τὰ χαϊδευτικὰ τῶν ἑταιρῶν. Ἀκοῦστε: Δελχαρῶ, Μαχῶ, Μοσχαδῶ, Νιανιῶ, Κρινάκι..

Στὰ περισσότερα διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη τὰ πρόσωπα πού περνοῦν στὴ σκηνὴ κι' ἐκεῖνα πού ζοῦν ἀπόξω, εἶνε ἀπειρα. Πολλὲς φορὲς, μόλις ἀρχίσει κανένας ἕνα διήγημα, φοβᾶται πὼς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ συγγραψῇ ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμον καὶ τίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀναμεταξύ τους. Ἴσως μάλιστα νὰ μὴ βρῶσιν τὸ λόγο πού ἔχει ὅλη αὐτὴ ἡ συσσώρευσις, σ' ἕνα ἔργο πού τόσο γρῦναι παντοῦ τὴ λιτότητα. Καὶ ὅλ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα τὰ δένουν κάποτε συγγένειες κάθε βαθμοῦ, ἀπὸ τίς πιὸ στενές, ὡς τίς πιὸ μακρυνές. Σαστίζει κανένας μέσα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού εἶνε ἀδελφοί, γυναικᾶδελφοί, γαμβροί, ἐξάδελφοί «πρὸς μητρὸς, πρὸς πατρὸς, ἐπ' ἀδελφῆ, ἐπ' ἀδελφῶ», ἔγγονοι, δισέγγονοι, πάπποι, σύντεκνοι, ἀναδεκτοὶ καὶ δὲ ξέρω τί ἄλλο. Καὶ τὰ νήματα ὅλων αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων τὰ κινεῖ ὁ συγγραφεὺς μετὰ μὴ εὐκολία τόση, πού νομίζει κανένας πὼς κάθε φορὰ εἶνε ἡ δική του ἢ οἰκογένεια. Ἄλλὰ μὴ φοβᾶσθε. Τὸ χάος ξεκαθαρίζει. Τίποτε δὲ μένει γιὰ νὰ κουράσῃ

περιττά τῆ μνήμη σας. Ὁ τεχνίτης ξέρει καλά τὴ προοπτικὴ του καὶ κάθε πρόσωπο ἀπ' αὐτὰ βρίσκει τὴ θέση του, ὅπως σ' ἓναν πολυάνθρωπο πίνακα ἑνὸς μεγάλου ζωγράφου. Εἶνε τάχα ἰδιοτροπία τοῦ συγγραφέως ἢ μυστικὸ τῆς τεχνουργίας του; Ὑποθέτω τὸ δεύτερο. Οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς κάνουν τοὺς ἀνθρώπους ἀληθινούς, ἀνθρώπους ποὺ ζήσανε, ποὺ ζοῦνε ἴσως. Ὁ συγγραφεὺς περνάει τὴν ἀληθοφάνεια. Στὸ τέλος ἑνὸς διηγήματος μπορεῖτε νὰ ὀρκισθῆτε πὼς ὁ συγγραφεὺς σὰς διηγήθηκε μιὰν ἀληθινὴν ἱστορία ποὺ τὴν εἶδε καὶ τὴν ἔζησε ὁ ἴδιος, θεατὴς καὶ ἥρωας μαζί. Ἄλλοι ἀντιγράφουν μὲ τὸ σημειωματάριο τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴ ζωὴ. Καὶ οἱ ἀνθρωποὶ τοὺς εἶναι ἀνδρείκελα. Ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὅταν τοὺς πλάττει μὲ τὴ φαντασία του, εἶνε ἀνθρωποὶ μὲ «σάρκα καὶ ὀστά», εἶνε φίλοι του, γνώριμοὶ του, δικοὶ του, ποὺ νομίζεις πὼς ἂν τοὺς ἀπαντήσῃ στὸ δρόμο του, θὰ τοὺς φωνάξῃ μὲ τὸ μικρὸ τους ὄνομα ἢ μὲ τὸ κωμικὸ τους παρανόμι.

Τέτοιοι ἀνθρωποὶ πλέκουνε τὰ δράματα καὶ τὰ εἰδύλλια τῆς ζωῆς στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη. Κάποιοι βρήκανε ὡς ἐλάττωμα τὸ ὅτι ἓνα τόσο ἐκτεταμένο ἔργο παίζεται σχεδὸν ὀλόκληρο μέσα στὸ νησί, ποὺ εἶνε πατρίδα τοῦ διηγηματογράφου. Ἄλλὰ μήπως εἶνε φτωχότερο γιὰ τοῦτο; Τόσον πλοῦτο φυσικὸ καὶ ψυχολογικὸ σπάνια βρίσκει κανένας καὶ σ' ἔργα ποὺ ἔχουν θεατὸρ τοὺς μεγάλους τόπους καὶ μεγάλες κοινωνίες. Πόσες διαφορετικὲς ψυχὲς κινοῦνται ἐκεῖ μέσα. Μὲ πόσους διαφορετικοὺς τρόπους ζοῦνε, ἀγαποῦνε, παλεύουνε, μισοῦνε, χαίρονται τὴ ζωὴ καὶ τὴ χάνουν οἱ ἀνθρωποὶ αὐτοὶ! Πόσο ὠραία ἀγαποῦν οἱ ντροπαλὲς κοπέλες τοῦ νησιοῦ καὶ οἱ λιγόλογοι, μελαγχολικοὶ ναῦτες. Καὶ πόσο ὠραία πονηρεύονται οἱ γρηῆς καὶ κακολογοῦνε οἱ γυναικοῦλες καὶ κυνηγοῦν τὰ συμφέροντά τους οἱ ὑποκριταὶ καὶ θυμοῦνται τὰ παλιά τους οἱ γέροι. Καὶ πόσο θελκτικὰ φιλοσοφοῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ταπεινοὶ, μὲ τὴν ἀπλοϊκὴ καὶ βαθειὰ σοφία τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, ποὺ φθάνει κάποτε τὰ βαθύτερα προβλήματα τοῦ κόσμου. Αἰσθάνομαι πόσο ἀχάριστο εἶνε τὸ ἔργο μου αὐτὴ τὴ στιγμή στοὺς ψυχρούς αὐτοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ στὴ ξερὴ ἀπαρίθμηση ἑνὸς τέτοιου πλούτου. Μ' ἂν ἤθελα νὰ περάσω μπροστὰ σας σκηνὲς

καὶ ἀνθρώπους, δὲ θὰ μ' ἔφθαναν ὄρες ὀλόκληρες. Καὶ νὰ συλλογίζωμαι πὼς δὲ μπορῶ κἂν νὰ σὰς παραπέμψω στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη: Ποῦ εἶνε τὸ ἔργο αὐτό; Σκορπισμένο σ' ἐφημερίδες παλιῶν καιρῶν, περιοδικὰ, ἡμερολόγια. Ὁ μεγαλύτερος τεχνίτης, ποὺ μαζί μὲ τὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Γκύζη ἀποτελεῖ τὴν καλλιτεχνικὴ τριάδα τῆς νέας μας ζωῆς, δὲν ἔχει ἀκόμα ἀποκαταστημένο τὸ ἔργο του. Εἶναι κ' αὐτὸ μιὰ ἀπὸ τὶς ντροπὲς τῆς ἐποχῆς μας.

*
*

Στὸ κατὰστρομα ἑνὸς βαποριοῦ, ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ὀλόγυρα στὴ Λίμνη» καὶ τῆς «Νοσταλγοῦ» ταξιδεύει γιὰ τὴν γλυκεῖα του πατρίδα. Μᾶς διηγείται κάπου ὁ ἴδιος τὸ ταξίδι αὐτό. Γέρος καὶ ἄρρωστος, περισσότερο γερασμένος καὶ ἄρρωστημένος, ἀπὸ μιὰ τυραννισμένη ζωὴ καὶ μιὰν ἀδιάκοπη ψυχικὴν ἔνταση, παρὰ ἀπὸ τὰ χρόνια, πηγαίνει νάνταμῶση τοὺς γέρους γονεῖς του καὶ τὰ ρόδιν' ἀκρογιάλια τοῦ νησιοῦ του. Ἐλπίζει—λέει ὁ ἴδιος—στὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς πατρίδας του καὶ στὴ στοργὴ τῶν δικῶν του, νάντλησῃ κάποιο ζώπυρο ζωῆς. Καὶ περνάει ἀπ' τὸ βράχο τοῦ Σουνίου, μὲ τὰ λευκὰ, θαλασσόδαρτα ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Ὁ ποιητὴς, ποὺ ὑμνησε τὶς χλωμὲς Παναγιὲς τῶν ἐρημοκλησιῶν, ἀτενίζει τὸ γκρεμισμένο ἱερὸ τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς. Καὶ μιὰ βαθειὰ συγκίνηση πλημμυρεῖ τὴ ψυχὴ του. Σηκόνει τὰ κουρασμένα βλέμματά του πρὸς τὸν παλιὸ ναὸ καὶ μ' ἓνα κίνημα αὐθορμητῶς εὐλαβείας—ἂν μπορεῖτε μαντεύσετε τί κάνει!—κάνει τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Στ' ὠραῖο αὐτὸ καὶ τόσον ὑποβλητικὸ κίνημα, ἔχομε τὸν τελειότερο χαρακτηρισμὸ τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνη. Ἡ ψυχὴ τοῦ χριστιανοῦ ἐνώνεται μέσα του, σὲ μιὰ τέλεια μετουσίωση, μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ εἰδωολάτρη. Γιατὶ ὁ ἀνθρωπος ποὺ μοίρασε τὴ ζωὴ του μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ὑπαίθρου, μαζί μὲ τὸν ἀσκητισμὸ του ἐνόησε μιὰ βαθύτατη φυσιολατρεία κ' ἓναν θελκτικὸν ἡδονισμό. Καὶ εἶνε περιεργὸ πὼς ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ποὺ περιγράφει τοὺς ἀγῶνες τῶν χριστιανικῶν ψυχῶν, τὰ θαύματα τῆς πίστεως καὶ τὰ κάλλη τῶν χλωμῶν ἀγίων, μᾶς δίνει τὶς πλέον ὀργιαστικὲς εἰκόνες τῆς

φύσεως καὶ περιγράφει μ' ἓνα φλογερὸ σεσουαλισμὸ τοὺς ἐναγκαλισμοὺς καὶ τὰ φιλήματα καὶ ζωγραφίζει μὲ ῥιγὴ τὰ γυμνὰ σώματα τῶν γυναικῶν, ὄνειρα μέσα στὸ κῦμα. Σ' ἓνα διήγημά του, τὸ «Φεγγάρισμα» νομίζω, ἓνας γέρος παπᾶς, ποὺ ξεκινάει νύχτα νὰ λειτουργήσῃ σ' ἓνα μακρινὸ ἐρημοκλήσι, σταματᾷ ἀξαφνα μπροστὰ σ' ἓνα ἐρείπιο. Πίσω ἀπ' τὸν μαντρόροχο μιὰ παράξενη ὄπτασία παρουσιάζεται μπροστὰ στὰ μάτια του. Τρεῖς γυναῖκες γυμνὲς χορεύουν μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ. Ὁ λειτουργὸς τοῦ Θεοῦ, θαρρεῖ πὼς βρίσκεται μπροστὰ σὲ χορὸ Ἀνεραῖδων. Δὲν εἶνε πονηρὰ πνεύματα. Εἶνε τρεῖς γυναῖκες, γνωστὲς του καὶ γειτόνισσες, ποὺ κάνουν μάγια μὲ τὸ φεγγάρι. Δὲν νομίζετε πὼς κ' ἡ σκηρὴ αὐτὴ ἀκόμα εἶν' ἓνα βαθὺ σύμβολο τῆς ψυχῆς τοῦ συγγραφέως; Ἔτσι χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ κάποτε ὁ τεχνίτης, μᾶς δίνει σὲ ὠραία σύμβολα τὴν ἔσωτερικὴν του εἰκόνα.

Ἄπ' τὴν ἔνωση αὐτὴ τοῦ ἀσκητισμοῦ μὲ τὴν φυσιολατρεία, τὴν ἔνωση τοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ εἰδωολάτρη, γεννήθηκε, σὰ σπάνιο ἄνθος, τὸ ἐξαιρετικὸ τάλαντο τοῦ μεγάλου διηγηματογράφου, ἢ μαγευτικὴ του ζωγραφικὴ, ἢ ὠραία του φιλοσοφία, ὁ ὑπομονετικὸς του πεσσιμισμὸς, ἢ ἀβρότατη εἰρωνεία ποὺ διαπνέει ὅλο του τὸ ἔργο. Δύο ἀνθρωποὶ ζοῦν μέσα στὸν Παπαδιαμάντη. Καὶ ὅταν ὁ παράξενος αὐτὸς μάγος, γύρη νάναπαύση τὸ κουρασμένο του σῶμα καὶ νὰ κοιμηθῇ στὴν εἰρηνικὴν αὐτὴ κάποιου μοναστηριοῦ τῆς πατρίδας του, θὰ φθάνουν πάντα ὡς τὰ βάρη τῆς κλίνης του οἱ καμπάνες τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ ὁ φλοῖσβος τῶν κυμάτων ἀπ' τὰ Σκιαθίτικα ἀκρογιάλια. Δύο παράδεισοι θὰ διεκδικήσουν τὸν Παπαδιαμάντη. Καὶ δυὸ θεότητες θὰ τοῦ ἀπλώσουν τὰ χέρια στὸ ἀντικρινὸ ἀκρογιάλι τῆς ζωῆς: Ἡ Παναγία καὶ ἡ Περσεφόνη.

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΤΥΠΟΣ

Μέσα εἰς τὴν νεοελληνικὴν ὁμοιομορφίαν αὐτὸς εἶναι μιὰ ἐξαιρέσις. Καθὼς εἶμεθα ὅλοι ἴδιοι, καὶ φοροῦμεν τὰ ἴδια καπέλλα καὶ εἶμεθα ὅμοιοι ἐξωτερικῶς καὶ ἔχομεν ἐσωτερικῶς τὰς ἰδίας σκέψεις καὶ τὰ ἴδια αἰσθήματα, καὶ πηγαίνομεν ὡς κοπάδια εἰς τὰς ἰδίας συνηθείας, ἰδοὺ ἓνας ἀνθρωπος ὁ ὁποῖος ξεχωρίζει ἐντελῶς καὶ ζῆ μὲ ἰδικόν του περιβάλλον, καὶ ἔχει ἰδικὰς του σκέψεις καὶ ζητεῖ δικὰ του ἐπίπεδα ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα νὰ ὑπάρξῃ ὡς ὄν καὶ νὰ σκεφθῇ ὡς νοῦς.

Μὲ τὸ σῶμα ὀρθιον καὶ τὸ κεφάλι σκυμμένον πρὸς τ' ἀριστερᾶ, μὲ τὸ μαστοῦνι του κάτω ἀπὸ τὴν ἀμασχάλην καὶ τὰ μικρὰ στενὰ βήματα καὶ τὰ χέρια πλεγμένα ἐμπρὸς, περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸν κόσμον χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ τόσον ἐλαφρὰ εἶναι ἢ ὑπαρξίς του καὶ τὸ βᾶδισμά του. Εἰς ἓνα διήγημά του ὁμιλεῖ διὰ κάποιον ἀνθρωπον «ἐλαφροῖσκιωτον». Αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὴν

τελειότεραν ἰδέαν τὴν δίδει ὁ ἴδιος. Μοῦ συνέβη ἐργαζόμενος εἰς τὸ αὐτὸ γραφεῖον μαζί του νὰ μὴν ἀντιληφθῶ οὔτε πότε ἤλθε οὔτε πότε ἔφυγε. Ἄν εἶναι ἀληθινὴ ἢ θεωρία τοῦ προσωπικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀκτινοβολεῖ κάθε ἀνθρωπος ὥστε νὰ γίνεται εἰς μιὰν ὀρισμένην στιγμὴν αἰσθητὸς εἰς τὸν ἄλλον—ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Χέρλεϋ—πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἀκτινοβολεῖ τὸν ἠλεκτρικὸν αὐτόν—τὸν κρατεῖ μέσα του. Ὅπως δὲν τὸν ἀκούετε ὅταν ἀνοίγῃ τὴν θύραν διὰ νὰ εἰσέλθῃ, ὅπως δὲν τὸν βλέπετε σχεδὸν ὅταν περνᾷ ἀπὸ μπροστὰ σας, ἔτσι καὶ δὲν τὸν αἰσθάνεσθε ὅταν κἀθεται εἰς τὸ πλάϊ σας. Ἦμπορεῖ νὰ καθήσῃ ὥρας ὀλοκλήρους καὶ νὰ μὴ τιναχθῆτε ἐξαφνα ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ἀόρατον καὶ μυστηριώδες ρεῦμα ποῦ ἔρχεται νὰ σὰς εἰδοποιήσῃ ὅτι κοντὰ σας μιὰ ζωὴ ἐξακολουθεῖ μυστικὰ νὰ ὑφαίνεται εἰς τὸν ἀθόρυβον ἀργαλιὸν τῆς ὑπάρξεως.

Τὸν ἐγνώρισα ἓνα βράδυ εἰς τὸ δημοσιογραφικὸν γραφεῖον ποῦ ἐργάσθημεν ἔπειτα μαζί.

τήν βορεινήν φιλολογία. Αἱ σκέψεις εἶναι ἀφελείς καὶ πλημμυρισμένοι ἀπὸ αἰσθημα. Ἐχὼ τὸ εὐτύχημα νὰ κατέχω ἐγὼ τὸ πρόπλασμα μιᾶς γροπούλας τῆς Πλάκας καμωμένον ἀπὸ τὸν καλλίτερόν μας γλύπτην, τὸν Βροῦτον. Ἡ μικρὰ γροπούλα μὲ τὸ τσεμπέρι, τὴν ὁποίαν ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ ἰδῆ κανεὶς εἰς μίαν στενωπὸν τῆς παλαιᾶς Πλάκας, ἐκεῖ γύρω ἀπὸ τοὺς Ἀέρηδες,

Ο Η Μ Ε Ρ Ο Σ

Εἶναι πολλοὶ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ ποὺ δυσκολεύονται νὰ παραδεχθῶν ὅτι στάληθινὰ ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀποκαλυπτής εἶδε καὶ ἤκουσε τὰς ζοφεράς ἐκείνας εἰκόνας καὶ τὰ ζοφερότερα ἐκεῖνα λόγια ποὺ ἐχάραξε μὲ τόσον μαῦρον ἐνθουσιασμόν εἰς τὴν Ἀποκάλυψίν του. Ἐγὼ ὅμως, ἂν καὶ δὲν εἶμαι πολὺ εὐσεβὴς χριστιανός, εἶμαι μὲ τὸ παραπάνω βέβαιος ὅτι ὁ σκοτεινὸς ἐκεῖνος Προφήτης εἶδε καὶ ἤκουσε καὶ φοικτότερα ἀκόμη ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψιν μυστήρια—μυστήρια, ποὺ δὲν τὰ ἔγραψε, διότι θὰ ἠσθάνετο πλέον καὶ ὁ ἴδιος ἐντροπὴν διὰ τὸν ἀνθρωπισμόν μας νὰ τἀποκαλύψῃ καὶ διότι θὰ ἦτο βέβαιος ὅτι οἱ ἀναγνώσταί του, ἂν καὶ θὰ τοὺς διηγείτο ἀληθέστατα πράγματα, θὰ ἐπίστευαν, οἱ μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ὅτι τοὺς διηγείται παραμύθια τερατωδέστερα καὶ ἀπὸ τοὺς μύθους τῆς Χαλμᾶς. Καὶ μολαταῦτα ἐγὼ τοῦλάχιστον θὰ τὰ ἐπίστενα χωρὶς καμμίαν ἀντίρρησην, ἀφ' οὗ γνωρίζω πολλὰς περιεργές ἱστορίας ποὺ συνέβησαν χωρὶς νὰ τολμήσῃ κανένας ἱστορικὸς νὰ τὰς διηγῆθῃ ποτὲ καὶ διὰ τὰς ὁποίας ὁ φίλος μας Ἀμποὺ ἐχάραξε τὸ περίφημον ἐπίγραμμα ὅτι: «αἱ ἀληθέστεραι ἱστορίαι δὲν εἶναι πάντοτε ἐκεῖναι ποὺ συνέβησαν». Ἐνθυμοῦμαι λοιπὸν ὅτι εἰς τὰ παιδικὰ μου χρόνια ἐξοῦσε εἰς τὴν Κέρκυραν ἕνας εὐχάριστος γέροντας γεμᾶτος μυαλὸ καὶ μὲ καρδιὰ πλημμυρισμένην ἀπὸ βαθειὰ αἰσθήματα φιλανθρωπίας. Τὸν ἔλεγον Χαγιάννη καὶ ἦτον ὁ ἀγαπημένος γέροντας τῶν παιδιῶν καὶ κάθε μέρα ἀπὸ τὸ πρωτὶ ἕως τὸ βράδυ καθισμένος

ἀφίνει νὰ σχίζονται ἐλαφρὰ τὰ χεῖλη τοῦ κουρασμένου προσώπου εἰς μειδιάμα ἀγαθότητος. Αὐτὸ τὸ μειδιάμα τὸ βλέπει κανεὶς καὶ εἰς τὰ ἐντονώτερα ἔργα τοῦ Ἑλληνος διηγηματογράφου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔδωκε εἰς τὰς σελίδας του ἀποκρυσταλλωμένα τὰ ἑλληνικὰ βᾶθη, βᾶθη ὅμως διανυγῆ καὶ σαφείρινα, ὅπως εἶναι τὰ βᾶθη τοῦ Σαρωνικοῦ.

Γ. Β. ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

σταυροπόδι παρὰ τὴν θάλασσαν εἰς τὴν γλυκυτότην Σπανιάδα τῆς Κερκύρας ἐπερικυκλῶντο συνήθως ἀπὸ φτωχόπαιδα, ἔπαυε ἡσυχᾶ-ἡσυχᾶ τὸ κομπολόγι του, ἐχάιδεε κάποτε-κάποτε τὴν ἀσημένια γενειάδα του καὶ τὰ χιονᾶτα μαλλιά του καὶ ὅλος ἀγάπη καὶ χαρὰ διὰ τὰ εὐλογημένα παιδιὰ ποὺ τὸν ἤκουαν καταμαγευμένα δὲν ἔπαυε νὰ μᾶς ἐξιστορίζῃ τὰ πλέον ἀξιοθαύμαστα παραμύθια, ὅπως ὠνόμαζε τὰς διηγήσεις του ἀπὸ μετριοφροσύνην, ἐν ᾧ κατὰ βάθος ἦσαν ἀληθέστατα πράγματα. Καὶ ἡ ἀστείρευτη γλώσσά του, ποὺ ἔσταζε τ' ἀρμονικὰ του λόγια ὡς γλύκαν μέλιτος καὶ ὡς ροδόσταμο μυρωμένης τριανταφυλλιάς, ἐκαταστάλαξε καὶ ἀποταμίευνε εἰς τὰ βᾶθη τῆς ἀθώας ψυχῆς μας πότε χαριτωμένα, πότε μελαγχολικὰ καὶ πότε φοικτὰ ἱστορήματα μὲ φαντασίαν ἀνεξάντλητην, ταιριασμένην μὲ κρίσιν διανυγῆ καὶ πλημμυρισμένην μὲ τρυφερότην, μὲ μενεξεδένιαν αἰσθηματικότητα.

Ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ ἀγαπημένου μου Χαγιάννη θὰ σὰς ξαναδιηγῆθῶ κ' ἐγὼ ὅπως—ὅπως τὸ χειρότερό του, γιατί τὰ καλύτερά του δὲν ἔχω τὴν δύναμιν—ἄχ!—νὰ τὰ ἱστορήσω μ' ἐκείνην τὴν χάριν τὴν ἀμίμητην, ποὺ μοῦ τὰ ἔλεγε ὁ ταπεινὸς καὶ ἀφιλόδοξος καὶ παραγνωρισμένος ἐκεῖνος γέροντας...

*
* *

— Ἦταν λοιπὸν ποὺ λέτε μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἕνας μέγας βασιλεὺς καὶ τὸν ἔλεγον Πρωτάτο, κ' ἦταν ὁ μεγαλύτερος βασιλεὺς τοῦ καιροῦ του, ὅχι γιατί εἶχε μέγαλο μυαλὸ μὰ

γιατὶ δὲν εἶχε διόλου καρδιὰ μέσα του. Κ' ἦταν ἡ καρδιὰ του ἀπὸ πέτρα κ' ἦταν τὸ αἷμα του ζυμωμένο μὲ φαρμάκι ὀχιάς καὶ μ' ἀφρὸ λυσσιασμένου λύκου. Καὶ τὸν ἔτρεμαν ὅλοι κ' ἦταν βασιλεὺς ἔς τὸ εὐμορφότερο μέρος τοῦ κόσμου κ' εἰς τὰ βασιλεία του ἦταν ὅλο ἄνοιξις κ' οἱ κάμποι του καὶ τὰ βουνὰ του καὶ τὰ δάση του ἦταν πλημμυρισμένα ἀπὸ τριαντάφυλλα καὶ μενεξέδες, ἀπὸ παπαροῦνες καὶ μαργαρίτες, ἀπὸ μυρτιές καὶ ροδοδάφνες καὶ δεντρολίβανα... Καὶ τὰ τρεχάμενα νερὰ σουσουρίζανε γάργαρα ἰσκιασμένα κάτω ἀπὸ πλατάνια καὶ ἱταῖς, κ' ἔσκυβαν ἔς τὲς ὄχθαις τῶν ὀλόθερμα νὰ φιληθῶν ἀπὸ τὸ ὑγρὸ τους στόμα μυριάδες λούλουδα μὲ πλουμιστὰ στολίδια ποὺ γεμίζανε τὸ διάβα τοῦ νεροῦ μὲ μαγευμένες εὐωδιές... Καὶ τὰ ἡδόνια ἀνακατεύανε τὲς μελωδίες τῶν μὲ τὰ σουσουρα ἀπὸ τὰ τρεχάμενα νερὰ καὶ μὲ τὲς μυρωμένες ἀναπνοές τῶν λουλουδιῶν, καὶ ξεφυρένιες αὔρες ἐπλεκαν τὰ παρθενικὰ τραγούδια τῶν πουλιῶν καὶ τὲς εὐωδιές τῶν κάμπων καὶ τὰ τερπνὰ σουσουρα ἀπὸ τὰ δένδρα καὶ τὰ τρεχάμενα νερὰ σὲ μίαν ἀδιάκοπην ἀρμονίαν ποὺ φτερουγίζε μαλακῆ σὰν πούπουλο κ' ἀγνή σὰν ἀνάσασμα ἀπὸ ἀγγελούδια ἐπάνω σὲ κεῖνα τὰ μαγικὰ βασίλεια τοῦ σκληροῦ κ' ἀπάνθρωπου Πρωτάτου.... Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς μισοῦσε περισσότερο ἀπ' ὅλο τὸν κόσμον τὴν ἀσύγκριτην εὐμορφίαν τοῦ βασιλείου του, κ' ὅπως ἦταν ἀπὸ πέτρα ἡ καρδιὰ του κ' ὅπως εἶχε μέσα του αἷμα ἀπὸ φαρμάκι ὀχιάς κ' ἀπὸ ἀφρὸ λυσσιασμένου λύκου, ἤθελε ὅλο τὸ βασίλειό του νὰ ἦταν ἕνας κακοπελέκητος βράχος καὶ νὰ ζῶντο ἔς τοὺς κρυφῶνες του τὰ φαρμακερότερα φεῖδια καὶ τὰ γριώτερα θεριά. Καὶ μία καὶ δύο φορές εἶχε βάλῃ τοὺς ἀνθρώπους του νὰ κατακόψουν καὶ νὰ κατακάψουν τὰ φουντωτὰ δέντρα τοῦ βασιλείου του καὶ νὰ ξεριζώσουνε τὰ χαριτωμένα λούλουδα τῶν κάμπων του καὶ νὰ κατασκοτώσουν τὰ παρθενικὰ πουλιὰ ἔς τὰ δάση του.

Τὰ δέντρα ὅμως καὶ τὰ λουλούδια καὶ τὰ πουλιὰ ξαναγεννιόντανε διὰ μιᾶς περισσότερα κ' εὐμορφότερα ἀπ' τὴν στάχτη τους τὴν ἴδια. Καὶ μία καὶ δύο φορές ὁ ἄγριος ἐκεῖνος βασιλεὺς εἶχε μαζέψῃ τὰ φοβερότερα θεριά τοῦ κόσμου κ' εἶχε ζαπολύσῃ ἔς τὰ βασιλεία του λεοντάρια καὶ τίγριδες καὶ λύκους καὶ σκορποὺς καὶ ὄχεντρος γιὰ νὰ

μολύνουν μὲ τὲς φαρμακερές ἀναπνοές τους τὸν ξεφυρένιον ἀέρα τοῦ βασιλείου του καὶ μὲ τὲς ἄγριες φωνές τους διώζουν τὰ ἡδόνια ἀπὸ τὰ δάση του καὶ μὲ τὰ βάρβαρα τρεξίματά τους ἐρημώσουν καὶ πετρώσουν τὰνθόσπαρτα λειβάδια του... Τὰ θεριά ὅλα μόλις πατούσανε ἔς τὸ βασίλειό του λυσσιαζανε ἀπ' τὴν ἀσύγκριτην εὐμορφίαν του καὶ καταξεσχίζόντανε ἀναμειξί τους κ' ἔτρωγε καὶ καταστρεφε τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, καὶ τὸ τελευταῖο ποὺ ἀπόμεινε ξεψυχοῦσε ἀπὸ τὸ ἄχτι τῆς ἐρημιάς του μέσα σ' ἐκείνην τὴν ἀρμονίαν τοῦ ἐπιγείου παραδείσου...

Καὶ ὅπως ἦταν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος πετροκόραδος, ἕνα ὄνειρο εἶχε πάντα: νὰ χαλάῃ ὅ,τι εὕρισκε καλοφτιασμένο. Γι' αὐτὸ ὅλο πολέμους ἔκανε κ' ὀλοδιψοῦσε ἀπὸ ἀθῶα αἷματα, κ' ὅσο τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων ἔβαφε τὴν γῆν τόσο δὲν ἐχόρταινε νὰ τὸ βλέπῃ νὰ πληθαίνει, νὰ φουσκῶνῃ, νὰ τρέξῃ γύρω του γοργὸ σὰν βρωμερὸ ποτάμι ποὺ τὸ ξερονᾶ μεσάνυχτα στὴν γῆν ὁ μαῦρος Ἄδης. Καὶ μὲ τοὺς πολέμους του καὶ μὲ τὴν σκληροκαρδοσύνην του εἶχε διώξῃ τοὺς εἰρηνικοὺς ἀνθρώπους χιλιάδες τῶν χιλιάδων μίλλια μακρὰ ἀπὸ τὰ βασιλεία του. Τὰ ποτάμια ὅμως τῶν ἀθῶων αἱμάτων ἔτρεφαν ἀδιάκοπα τὰ ἔρημα ἔθνη του καὶ τὰ μεταμορφώνανε σ' ἕνα περιβόλι ἀπέραντο μ' ἀφάνταστην εὐμορφίαν, ποὺ λίκραινε ὅλο καὶ βαθύτερα τὴν ἄσχημη ψυχὴ τοῦ μαῦρου ἐκείνου βασιλεῦ. Κι' ἀπὸ τὸ κακό του, ποὺ δὲν μπορούσε νὰ νικήσῃ τὴν ἀγαθότατη φύσιν καὶ νὰ τὴν ἔξῃ ἐρωμένη του στὴν καταστροφή, ἔκλαιε καὶ οὐρλιάζε τὰ μεσάνυχτα καὶ παραδερνότανε καὶ ξεσχίζε τὰ φλογισμένα του μάγουλα κ' ἔσταζαν οἱ ἀφροὶ τῆς ὀργῆς του θερμοὶ σὰν μαῦρη πίσσα ἀπὸ τὰ φαρμακερὰ του χεῖλια... Μὰ ἡ ὀργὴ του καὶ τὸ ἄχτι του δὲν ταραζανε διόλου τὴν ἀρμονίαν τῆς φύσεως, ποὺ ξακολουθοῦσε νὰ φαντάζῃ γλυκύτερη ἀκόμη μέσα ἔς τὰ οὐρλιάσματα τοῦ ἄγριου ἐκείνου θερίου... Τότες ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ζήτησε νὰ πνίξῃ τὴν θλίψιν του ἔς τὰ ξεφαντώματα. Κι' ὀλονυχτὶς ἔπινε σὲ καύκαλα ἀδικοσκοτωμένων κρασιὰ καμωμένα ἀπὸ αἷματα ἀθῶων παιδιῶν καὶ τὸν τριγυρίζανε γυναῖκες τοῦ βασιλείου του ἀχόρταστες σὰν αὐτὸν ἔς τὴν ἡδονὴν καὶ ἔς τὴν ἀγριοσύνην. Μὰ ὁ βασιλεὺς χόρταινε γλήγωρα κ' αὐτὲς καὶ

τᾶγρια μεσάνυχτα, κι' ἀπὸ τὸν ἥλιο τοῦ Ἀπρι-
λιου, ὄρμησαν λυσσασμένοι κατὰ πάνω του καὶ
μπήξανε τὰ σπαθιά τους ἔς τὰ μαλακά του
στήθια καὶ τὸ ἀθῶό του αἷμα ἐρράντισε σὰν
δλόθερμο δάκρυ ἐλεημοσύνης καὶ οἰκτιροῦ τὰ
σκληρὰ τους καὶ ἀσπλαχνα πρόσωπα.

— Ἄχ! ἔκαμε ὁ Ἡμερος, καὶ εἶπε ἔς τὸν
Πρωτᾶτο: «Νὰ τα τὰ θηριά τοῦ βασιλείου σου!»
κι' ἔπειτα ξεψύχησε μὲ χαμόγελο ἀπαλώτερο κι'
ἀπὸ τὸ πρῶτο τῆς αὐγούλας γλυκοχάραμα.....
Κι' ὁ Πρωτᾶτος σωριάστηκε πάνω του καὶ τὸν
ἀγκάλιαζε καὶ τὸν φιλοῦσε τρελλὰ καὶ τοῦ φώ-
ναζε: «Ἡμερε! Ἡμερε! σωτήρά μου!» καὶ
λιποθύμησε, κι' οἱ πολεμιστᾶδες του ἀπαρηγό-
ρητοι πήρανε ἔς τὰ χέρια τους τὸν βασιλιᾶ τους
καὶ φέροντάς τον εἰς τὰ βασιλεία του κράζανε
ἀπελπιστικά κατὰ τὸν δρόμο: «Ὁ μέγας μας
βασιλιάς τρελλάθηκε! ὁ μέγας μας βασιλιάς
τρελλάθηκε! Ἄχ! τὸν κακοῦργο τὸν καραγκιόζι
του! Ἄχ! τὸν κακοῦργο!»

Καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ δάσους ἀπαντούσανε κι'
ἔλεγαν πικρὰ-πικρὰ: «Ἄχ! τὸν καλό μας τὸν
Ἡμερο! Ἄχ! τὸν ἀδικοσκοτωμένο βασιλιᾶ τῆς
φύσεως! Ἄχ! κανένας δὲν ἔγινε σωτήρας τοῦ
κόσμου χωρὶς νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του πρῶτα γιὰ
τὸν κόσμο! Τώρα ὁ Πρωτᾶτος σώθηκε! Τώρα
θα γίνῃ σωτήρας κι' αὐτὸς, τώρα θὰ γίνῃ κι'
αὐτὸς βασιλιάς μας!»

Καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα ποῦ ὁ Πρωτᾶτος ἐβρέ-
θηκε χωρὶς τὸν Ἡμερό του ἦταν ἀπαρηγόρη-
τος, καὶ πρώτη φορὰ τὸ δάκρυ τοῦ πόνου καὶ
τῆς ἀγάπης ἔβρεχε θερμὸ τὸ πρόσωπό του, καὶ

πόθος ἀκατανίκητος τοῦ γεννήθηκε νὰ ἐκδικηθῆ
τὸν ἀδικοσκοτωμένο του Ἡμερο. Καὶ μ' ἀπορία
του καὶ μὲ χαρὰ του μαζί ἔβλεπε τώρα πῶς
γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ δὲν ποθοῦσε νὰ σκοτώσῃ
τοὺς πολεμιστᾶδες του—μὰ νὰ τοὺς κάμῃ ὄλους
ὁμοίους μὲ τὸν Ἡμερό του. Καὶ πρώτη φορὰ
τώρα μὲ ἀνεκδιήγητῃ συγκίνησι ἄκουε τὴν
καρδιά του νὰ χτυπᾷ μεστωμένη ἀπὸ ἀπειρη
καλοσύνη καὶ οἰκτιρμό γιὰ τοὺς ἄγριους φονιά-
δες τοῦ ἀγαπημένου του. Καὶ γιὰ νὰ τοὺς κάμῃ
μετανοημένους ἀδελφοὺς τοῦ Ἡμερου τοὺς
πῆρε ὄλους ἔς τὰ δάση του καὶ ἔς τὰ λειβάδια
του ξυπόλυτους καὶ χωρὶς ἄρματα καὶ χωρὶς
περικεφαλαῖες καὶ τοὺς ἐξάγινε μέσα ἔς τῆς
πρωθηνικῆς φύσεως τὴν ἀθωότητα, καὶ μαζί τους
ἔθαψε τὸν Ἡμερό του, τὸν περιφρονημένο τῆς
ζωῆς καὶ τὸν ἀθόνατο τοῦ τάφου, ἀποκάτω
ἀπὸ ἰτιαῖς καὶ κυπαρίσσια καὶ γύρω ἀπὸ τριαν-
ταφυλλιαῖς καὶ μενεξέδες, καὶ τᾶνδόνια τρα-
γουδιῶνας τὸν ἐνταφιασμό του ἔλεγαν τώρα μὲ
θρήνους καὶ χαρὲς μαζί: «Ἐχάσαμε τὸν βασι-
λιᾶ μας τὸν Ἡμερο καὶ κερδίσαμε τοὺς φονιά-
δες του! Χαῖρε, Πρωτᾶτε, βασιλιᾶ μας, καὶ σεῖς
φονιάδες, τὰ ξαναγεννημένα ἀδελφια μας!» Καὶ
μὲ τὲς μελωδίες τῶν ἀηδονιῶν σουσουρίζανε
μαζί ἀρμονικά καὶ τὰ χλωρὰ κλωνάρια τῶν
δέντρων καὶ τὰ κρουνταλλένια νερὰ τῶν ποτα-
μιῶν, κι' οἱ ζέφυροι μρωμένοι μὲ τὲς εὐωδιές
τῶν λουλουδιῶν φιλοῦσανε τὰ μέτωπα τοῦ
βασιλιᾶ Πρωτᾶτου καὶ τῶν καινούριων ἀδελ-
φῶν τοῦ ἀδικοσκοτωμένου Ἡμερου.....

Ἀπριλῆς 1908

I. Ἀ. ΓΚΙΚΑΣ

ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΜΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Σταλάζει γοργὰ ἡ ζωὴ γύρω μας καὶ μεις
μαζῆ της. Καὶ στὸ νερὸ ποῦ μαζεύεται, μὲ
ὄμορφιαν καθρεφτίζοντας τὰ κόκκινα καὶ τὰ
λευκὰ καὶ τὰ λιλά λουλουδία τῆς Εἰρήνης. Τὰ
δέντρα τρεμάμενα ξανοίγοντας σ' ὄλο τους τὸ
βάθος—δίνοντας ἀφορμὴν εἰς τὸν Στοχασμόν
νὰ ὄνειρευθῆ τὴν Αἰωνιότητά του... Ξερά
φύλλα—διόλου θλιβερά—σμίγουν μὲ τὰ φερά-
κια κι' οἱ κλαίουσες μὲ τοὺς σιωπηλοὺς ἴσκιους
κάμουν φαιούς τοὺς κύκλους ποῦ κάμουν τὰ
νερὰ, κάτω ἀπὸ τὸ ἐρωτικὸν ἄγγιγμα τῶν ἐντό-
μων.... Κάποιες νεότητες περνοῦν χαρούμενες
γύρω ἀπὸ τὸ νερὸ ψάχνοντας γιὰ νεότητες καὶ
λίγο πιὸ πέρα παιδάκια μὲ γυμνὴν τὴν ὠραιό-
τητά των, πετοῦν ἀπὸ πρᾶσινον εἰς πρᾶσινον—
χρωματιστὰ κι' αὐτὰ θαύματα. Ὅλα—μακρὰ
ἀπὸ τὴν σοφίαν τους, ὅλα—πλησίον εἰς τὸ
πουλί καὶ εἰς τὴν δροσοστάλα, ποῦ τραγουδοῦν
—τὴν Σιωπὴν. Ἐνα ξάπλωμα Καλωσύνης εἰς
τὴν Γῆν.

Μέσα εἰς τὴν Ζωὴν αὐτὴν—μέσα εἰς τὴν
Ζωὴν, δὲν θὰ εὐρωμεν τὸν Ἀλέξανδρον Παπα-
διαμάντην.

Διὰ νὰ τὸν εὐρωμεν πρέπει νὰ τὸν ζητήσω-
μεν εἰς τὸν ἀναμνηστικὸν χαμόν κάποιας ζωῆς...

Θ' ἀδικούσαμεν τὸν γλυκύτατον φίλον μας
ἂν τὸν ἐκρίναμεν. Θέλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι
τὸν ἐγνωρίσαμεν βαθύτερα ἀπὸ ὄλους ἐκείνους,
οἱ ὅποιοι θὰ τὸν ἀδικήσουν ἀσφαλῶς κρίνον-
τάς τον.

Καὶ δὲν θ' ἀναφέρωμεν τίποτε ἱστορικόν,
ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἔκαμαν τὸν Ἀλέξανδρον Παπα-
διαμάντην νὰ μὴ ζήσῃ.... Ἄφου ἔχομεν πρω-
τίστως τὸ θλιβερόν γεγονός τῆς παραζωῆς του...
Πρὸς τί;

Μέσα εἰς ἓνα του διήγημα, εἰς τὸ «Χωρὶς
Στεφάνι» φαίνεται μία προσπάθεια τῆς ψυ-
χῆς τοῦ Παπαδιαμάντη διὰ τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ
δὲν τὸ κατορθώνει.

Ὁ Χριστιανισμὸς μὲ τὴν πλέον οἰκτρὰν καὶ
ὑποπτον ἀθωότητά του, ἔρχεται καὶ σακατεύει

τὴν νοσταλγικὴν αὐτὴν ψυχὴν. Ἐχομεν πάντοτε
τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀρνητικῆς ὑποστάσεως τοῦ
Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐζήτησεν
ὡς ἓνας δευτερός Φάουστ, τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν
εἰρήνην τοῦ ὁ Παπαδιαμάντης. Ἀλλὰ κι' ἐκεῖ
ἀφοῦ μάταια, «ἠθέλησε» νὰ παίξῃ μὲ τὰ ἔσω-
τικά, δὲν κατόρθωσε παρὰ νὰ λυπηθῆ βαθύ-
τατα. Δὲν ἐσώθη. Ἀληθινὰ, ὑπῆρξε βαθειὰ
τραγικὴ ὑπαρξις, θλιμένον πνεῦμα ὁ Παπαδια-
μάντης.

Ποιὸς ἤξεύρει γιατί;

Ὅπως ἴσως: Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν πταίει.

Δὲν ἔφερε τὴν ἀνάστασιν. Ἀλλὰ τὰ πράγματα
δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἔλθουν—φαίνεται—διαφο-
ρετικά....

Κάτι ἀπείρως βαθύτερον βλέπει κανεὶς εἰς
τὸν Παπαδιαμάντην—ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντην.

Καὶ ἴσως αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι ἐκεῖνο ποῦ δὲν
ὑπῆρξεν εἰς τὸν ἥρεμον περιπατητὴν τῆς Δεξα-
μενῆς, ἐκεῖνο ποῦ δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς περισ-
σοτέρους—ἂν ὄχι εἰς ὄλους—ἡμᾶς τοὺς Ἑλ-
ληνας.....

ΑΠ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐνας φιλόσοφος εἶπεν ὅτι ὑπάρχουν δύο
εἰδῶν συγγραφεῖς. Ἐκεῖνοι ποῦ γράφουν διὰ νὰ
μουτζαλώνουν τὸ χαρτί καὶ ἐκεῖνοι ποῦ γρά-
φουν διότι ἔχουν κάτι νὰ μᾶς εἴπουν. Ὁ κ.
Παπαδιαμάντης ἀνήκει εἰς τοὺς δευτέρους καὶ
μᾶς εἶπε πολλὰ καὶ καλὰ πράγματα, ὅπως τὰ
λέγουν οἱ ἀληθινοὶ καὶ μεγάλοι συγγραφεῖς.
Σὰς παρακαλῶ μάλιστα νὰ μὴ μὲ θεωρήσῃτε
σωβινιστὴν ἂν σὰς εἴπω ὅτι ὁ κ. Παπαδιαμάν-
της, τοῦλάχιστον γιὰ μένα, εἶνε ἓνας ἥρεμος
συνεχῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ψυχῆς. Τώρα
ἂν ὁ Ἑλληνισμὸς κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἀποτε-
λεῖται ἀπὸ βαρβάρους—καὶ βάρβαρος εἶνε κάθε
περιφρονητῆς τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων,
ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ μορφολογικὴ ἐξέλιξις
τῆς γλώσσης μας—δι' αὐτὸ βέβαια δὲν εὐθύ-

— Μαρίνα! ἐφώναξε· Μαρίνα! ἔλα ἰδῶ.

Ἡ Μαρίνα ἦλθε τρέχουσα.

— Τί θέλεις;

Ἄλλ' ἢ πεταλούδα εἶχε γείνει ἄφαντος.

— Τί εἶνε; ἐπανελάβεν ἡ νέα.

— Τίποτε.

— Πῶς τίποτε;

Ἡ Εὐφροσύνη ἔβλεπεν ἀλλόφρων τοὺς τοίχους καὶ τὴν ὄροφην, ζητοῦσα ν' ἀνακαλύψῃ κάπου τὴν πεταλούδα, τὴν μικρὰν ψυχὴν. Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἐφαίνετο αὕτη.

— Γιατί μ' ἐφώναξες; ἐπέμενε πάλιν ἡ Μαρίνα.

— *Κύριε ἐλέησον!* εἶπεν ἡ Εὐφροσύνη ποιοῦσα τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ. Τώρα ἦτον ἐδῶ, τώρα ἔφυγε.

— Ποιὸς ἔφυγε;

— Κανένας.

— Μὴν ἐτρελλάθης, ἀδελφὴ μου; σὲ καλόσου εἶπεν ἔμφοβος ἡ Μαρίνα.

Ἡ Εὐφροσύνη ἀπῆκε στεναγμόν!

Καὶ πρὸς ἑαυτὴν ὑπεψιθύρισε: «Γιατί μοῦ φεύγεις, ψυχὴ μου; γιατί μοῦ ἀγριέψες; Δὲν με ἀγαπᾷς; Ἄχ! τί τρελλὴ ποῦ εἶμαι! Μοῦ ἔφυγες, γιὰ πάντα.»

— Τί μουρουρίζεις μέσα σου; ἠρώτησεν ἡ Μαρίνα.

— Τίποτε.

— Χριστὲ καὶ Παναγία! ἔκραξε ποιοῦσα τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ Μαρίνα.

Καὶ ἐκύτταξε περιδεὴς τὴν ἀδελφὴν της, ἀποπεύουσα ὅτι αὕτη πράγματι θὰ ἔπαθε τὰς φρένας.

— Δὲν ἐτρελλάθῃκα, ἀδελφὴ, ὄχι, ἀπήντησε τώρα μόλις εἰς τὴν προτέραν ἀναφώνησιν τῆς ἀδελφῆς της ἡ Εὐφροσύνη. Ἠσύχασε, δὲν εἶνε τίποτε. Μὴν εἰπῆς τίποτε τῆς γρηᾶς.

— Μὰ τί σοῦ συνέβη;

— Σοῦ τὸ λέγω ἄλλη φορὰ! Πάμε τώρα.

Κ' ἐξῆλθον ἀμφοτέραι ἐκ τοῦ νεκρωσίου θαλάμου.

Ἡ Εὐφροσύνη δὲν ἐπανεῖδε πλέον τὴν μικρὰν χρυσόπτερον πεταλούδα, ἂν καὶ ἐπὶ πολὺ, κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν, ἤρχοντο ἡ μήτηρ της καὶ ἡ ἀδελφὴ της νὰ τῆς κάμουν συντροφίαν, καὶ αὕτη δὲν ἔπαυσε νὰ εἰσέρχεται περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸν νεκρὸν θάλαμον, διὰ νὰ προσθέτῃ ἔλαιον εἰς τὴν ἐπιμνημόσυνον κανδήλαν. Ἄλλ' ἡ Μαρίνα ἔκτοτε ἐπέμενε νὰ τὴν συνοδεύῃ πᾶσαν νύκτα εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίσκεψιν.

Ἔμενεν εἰς τὴν μικρὰν αἴθουσαν μόνῃ ἡ γοαῖα, ἣτις ἦτο πολὺ πικραμένη, ἔλεγε, καὶ τῆς ἐπόνει ἡ καρδούλα της. Καὶ ὅσον τῆς ἐπόνει, τόσον ἠῦξανε τὴν δόσιν τῆς μαστίχης.

Ἄλλ' ἡ ὠραία χρυσόπτερος πεταλούδα δὲν ἐφάνη πλέον· καὶ εἶχεν ἀποπτῆ εἰς τὴν αἰωνιότητα ἡ μικρὰ ἀθῶα ψυχὴ—Ψυχὴ χωρὶς ἔρωτα.

Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Πρέπει ἰδιαίτερος νὰ τονισθῇ ἡ σημασία τοῦ πανηγυρισμοῦ ἐν τῷ «Παρνασσῷ» (13 Μαρτίου) τῆς φιλολογικῆς εικοσιπενταετηρίδος τοῦ Παπαδιαμάντη, μιᾶς μετριοφρονος δόξης τὴν ὁποίαν ἔκρινεν ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ σύρῃ ἀπὸ τὴν κρύπτῃν της καὶ νὰ τὴν στεφανώσῃ ἐμπρὸς εἰς τὸ Πανελλήνιον ἢ εἰλικρινῆς ἐκτίμησις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῶν Ἀθηνῶν ἐμπνεομένη ἀπὸ τὴν εὐγενῆ ἐνθάρρυνσιν τῆς λατρευτῆς μας Πριγκιπίσσης Μαρίας ποῦ ἦλθεν ὡς νέα τοῦ Ἑλικῶνος Μοῦσα νὰ λιχνίσῃ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν τῇ ὑψηλῇ Τῆς ἀγάτῃ.

Οἱ διατρεπεῖς λόγιοι κ. κ. Δ. Κακλαμᾶνος καὶ Παῦλος Νιρβάνας δι' ὠραίων ὀμιλιῶν—τὰς ὁποίας δημοσιεύομεν—ἐξύμνησαν τὸν μεγάλον μας διηγηματογράφον καὶ τὸ ἔργον του, ὃ δὲ ποιητῆς κ. Ἄρ. Προβελέγγιος ἀτήγγειλεν ὦδῃν.

* *

Ἡ «ΝΕΑ ΖΩΗ» θέλουσα νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν σεμνὴν αὐτὴν πανήγυριν καὶ νὰ δεῖξῃ τὸν θαυμασμόν της πρὸς τὸν διακεκριμένον συνεργάτην της, ἀπέστειλε

πρὸς αὐτὸν τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα:

Ἡ «*Νέα Ζωή*» σοῦ εὐχεται νὰ προσανατολιζέται πάντοτε ἡ Δόξα σου στὰ «*Ρόδι*» Ἀκρογιαλίας» τῆς *Εὐτυχίας*, ἀγνὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ διηγήματος *λαξευτῆ*.

Ἐζήτησε δὲ τὰς περὶ τοῦ συγγραφέως γνώμας τῶν ἐδῶ καὶ ἀλλαχού λογίων μας τὰς ὁποίας συνεκέντρασεν εἰς τὸ ἀνά χεῖρας πανηγυρικὸν τεῦχος τὸ πρὸς τιμὴν του ἐκδοθέν.

* *

Ἡ ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει δημοσιευομένη γνώμη τοῦ μεγάλου μας ποιητοῦ κ. Κωστῆ Παλαμᾶ εἶναι ἀπόσπασμα ἐμβριθεστάτης μελέτης του δημοσιευθεῖσης ἄλλοτε, προτοῦ γραφῆ ἀκόμη καμμία κρίσις περὶ Παπαδιαμάντη, εἰς τὸ περιοδικὸν «*Τέχνη*» (1899) καὶ τὴν ὁποίαν παρεθέσαμεν ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀπάντησιν τοῦ ποιητοῦ ὅτι «ἀπὸ τότε ἡ γνώμη μου δὲν ἄλλαξε».